

ELŐSZÓ

2004-ben a veszprémi Szent Mihály-székesegyházról tudományos dokumentáció készült, melyet az építtető Veszprémi Főegyházmegye rendelt meg a terveket készítő Középülettervező (KÖZTI) Zrt-től. A dokumentáció apropója a főtemplom közlő homlokzati felújítása volt, amelynek alátámasztásaként egy kiterjedt előtanulmányt és forrásgyűjtést készített Tóth Sándor és Potzner Ferenc. Ahhoz, hogy ennek jelentőségét felbecsülhessük, emlékeznünk kell arra, hogy a 2000-es évek elején még nem volt részletes jogszabályi előírás arra vonatkozóan, hogy egy műemlék felújítása előtt milyen mélységű dokumentációt kell készíteni. Ennek ismeretében különösen értékesnek tartjuk, hogy mai mércével is egyedülálló alaposságú anyag készült, méltó a székesegyház történelmi, művészettörténeti és régészeti jelentőségéhez. E könyv ennek a dokumentációnak a Tóth Sándor által jegyzett részleteit tartalmazza. Olvasásakor figyelembe kell venni, hogy a dokumentáció elsődleges feladata az volt, hogy egyfajta segédletként szolgáljon a közlő építészeti beavatkozáshoz. Emiatt a stílusa végig tárgyyszerű, sőt kifejezetten gyakorlatias, sőt, mint alább látni fogjuk, ez avatja kimondottan értékes és érdekes olvasmánnyá.

Tudománytörténeti jelentőségét elsősorban az adja, hogy Tóth Sándor a veszprémi székesegyház építéstörténetét, beleértve a saját itt végzett kutatásait is, sosem dolgozta fel teljességgel. Munkássága során elsősorban a kőfaragványanyag, azon belül is a románkori faragott kövek időrendi helyzetét, stíluskapcsolatait vizsgálta, és bár ezzel összefüggésben természetesen kitért az építéstörténetre is, összefoglalva, egységes koncepcióba foglalva sohasem publikálta. Az 1968-tól kezdett helyszíni falkutatásait és ásatásait 1974 elejéig folytathatta, amikor is akkori munkáltatója, az Országos Műemléki Felügyelőség „levette” a területről, mondván, hogy aprólékos munkája időigényes, és a végét nem lehet kivárni. Ez a kudarc indította arra, hogy a helyszíni műemléki kutatásokkal szakítson, figyelmét az egyetemi oktatás felé fordítsa, és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszékének tanáraként középkoros művészettörténészek generációit indítsa el pályáján.

Mindennek fényében érthetjük meg igazán, milyen jelentőséggel bírt, hogy a KÖZTI tervezőjének, Potzner Ferencnek sikerült őt megnyernie a közelgő felújítás előtanulmányaira. Ennek során ismét átolvasta korábbi dokumentációit (az 1970-es évek elejétől ezek inkább már csak összefoglalónak nevezett, ám ugyanolyan részletes jelentések voltak), jegyzeteit, áttekintette többé-kevésbé elkészült felmérési rajzait, és ezek nyomán egy egységes szerkezetbe foglalt építéstörténetet vetett papírra. Ez – a számos nyitva maradt kérdés ellenére is – tükrözte azt a koherens képet, ami a fejében mindvégig megvolt, de csak ekkor, a homlokzathelyreállítás praktikus igényeiből fakadóan öltött formát leírt változatban. Ez indokolja elsősorban, hogy publikáljuk a dokumentációt. Hozzá kell tennünk, hogy a veszprémi főtemplom építéstörténete (még ennél is) bonyolultabb. A homlokzatok vonatkozásában ugyanis még csak-csak megrajzolható volt egy viszonylag letisztult periodizáció, ugyanakkor, ha a templombelsőt is hozzávennénk, jóval komplikáltabb lenne a kép. Ezt a szerző is jól tudta, de ezekre ez alkalommal nem kellett kitérnie, miközben az olvasónak, illetve a jelen és jövő kutatóinak mindenképpen érdemes szem előtt tartania.

A szóban forgó dokumentáció egy gépirat; címe: *Veszprém, Szent Mihály székesegyház tudományos dokumentáció*. Megtalálható a Veszprémi Főegyházmegye Műszaki Irodáján, hiszen a dokumentáció elsősorban műszaki célokat szolgált. Kutatható továbbá a Veszprémi Főegyházmegyei Leváltárban VFL IX.9.c. no. 88/1. (2. kötet) jelzet alatt, mivel egyben történelmi, régészeti, illetve művészettörténeti léptékekkel is mérhető. Mint műemlékkel foglalkozó anyagot, a Magyar Építészeti Múzeum Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (MÉM MDK) Tervtára is őrzi, 47.182. ltsz. alatt.

Tagolása az alábbiak szerint alakult: az I. fejezet címe *Tanulmánykötet – építészettörténet*, amely az épület alapadatait, építészeti leírását tartalmazta. Ami számunkra igazán lényeges, megtalálható benne 3. pontban egy olyan alfejezet, amely *A veszprémi székesegyház vázlatos építéstörténete* címet viselte; a középkorra vonatkozó első részének szerzője Tóth Sándor, második fele a székesegyház 1907. évben kezdődött átépítését dokumentáló Ádám Iván lényeges megállapításai, meghatározott szisztémában, illetve az Aigner Sándor féle tervek rendszerbe foglalása a dokumentáció könnyebb megértéséhez, Potzner Ferencről. Előbbi képezi jelen kötetünk első fejezetét. A Tóth Sándor-féle építéstörténeti vázlat kronologikus sorrendben halad, ugyanakkor bevallottan csak a legfontosabb történeti adatok felhasználásával kíséri végig a

székesegyház építéstörténetét 1907-ig. Önmagában azonban már az a tény, hogy e történeti adatokat Tóth Sándor szelektálásában olvashatjuk, felbecsülhetetlen érték. Ehhez az alfejezethez forrás-irodalomjegyzék is kapcsolódott, amit kiegészítettünk az azóta született, újabb szakirodalommal. A Potzner Ferenc által összeállított rész közlése alól felment minket az a tény, hogy Ádám Iván feljegyzéseit már a maga korában publikálta, ugyanígy a közelmúltban az átépítést kísérő fényképsorozat modern kiadásban is közlésre került, azaz a nagyközönség számára hozzáférhetőek.

A 2004-es gépirat II. nagy fejezete *Tanulmánykötet – régészet* címen került be a dokumentációba. Mindenekelőtt magáról a címről kell szólnunk. A régészet szó nagyon megtisztelő, és különösen építész körökben elhangzó, romantikus megnevezése mindannak, ami a valamiféle feltárással (ahogy manapság mondanák, „roncsolással”) járó kutatás. Valójában azonban ez a Tóth Sándor által összeállított fejezet túlnyomórészt falkutatási (épületkutatási), és kisebb részben a földfelszín alatti – azaz régészeti – adatokat tartalmaz (bár úgy látszik, ő maga sem tiltakozott a „régészet” szó ellen). A kutatási metódusok megoszlása a régészet és a falkutatás között nem tükrözi a székesegyház egészére vetíthető arányokat. Mivel jelen esetben a homlokzatfelújítás volt a kiindulópont, értelemszerűen a falkutatási megfigyelések kerültek túlsúlyba, régészet címen csak a falak tövében, kívül végzett feltárások kerültek be az anyagba. Számára voltaképpen mindegy is volt: mindkettőt ugyanazzal az analitikus szemlélettel és hasonló elvi alapokon álló módszertannal végezte. Az ő szemszögéből egy egyszerű törtkő falazat mindegyik építőköve egyformán értékkel és információval bírt – mintegy műtárgyként vagy régészeti leletként tekintett rájuk is –, hogy azután e részletekbe menő megfigyeléseket ismét „összerakja” egy új egészé.

A 2004-es dokumentáció ezen fejezete, pontosabban annak Tóth Sándor által írt első fele alkotja kötetünk második részét. A gépiratban ennek alcíme: *Tájékoztató a veszprémi székesegyházzal kapcsolatos falkutatásokról és ásatásokról (1968–1985)*. Az előbbi, építéstörténeti fejezetben gyakorta hivatkozik erre *Tájékoztató...* címmel, így, ha a lábjegyzetben ezt olvassuk, feloldását ne keressük a bibliográfiában.

E fejezet elválaszthatatlan – a nyomtatott dokumentációba becsatolt – részét képezte 16 db rajzos ábra, amelyek kiemelt fontossággal bírtak a szigorú falkutatói-régészeti szakszöveg értelmezéséhez, így jelen kötetnek is ez a meghatározó illusztrációs anyaga. Megtalálható ugyanis köztük három alaprajz (1–3. ábra), amelyet kifejezetten ehhez a dokumentációhoz

készített, és a leíró szöveg ennek szisztémája szerint halad. A három alaprajz a főtemplom három különböző vízszintes síkon – az altemplom, a földszint, illetve az oratóriumok szintjén – történt elmetszéséből származik. Mindhárom ugyanarra a négyzethálós rendszerre vetítette, ezeket kis-, illetve nagybetűkkel, illetve számokkal jelezte. Így pl. amikor a szövegben 4-6B megjelölést olvasunk, akkor e három alaprajz négyzethálós rendszere alapján tudjuk, hogy az északi mellékszentély északi faláról, az északi sekrestyéről és a főszentély északi, illetve északkeleti faláról értekezik (ez természetesen most mindig a külső homlokzatok tekintetében értendő).

Ennek az ábraanyagának a nagyobb része (4–15. ábra) olyan kutatási rajzokat tartalmaz, amelyek szintén megkerülhetetlenek a szöveg megértéséhez. Ezek saját, felszerkesztett kutatási felmérései, melyeket elsősorban az 1968–1970 közötti dokumentációiból válogatott össze, kiemelt jelentőséget tulajdonítva nekik. Azoknál annyival többek, hogy léptéket helyezett rájuk – ennél fogva számunkra is könnyebben közzé tehetőek –, másrészt olykor további jelölésekkel is ellátta őket a jobb értelmezhetőség kedvéért. Ilyen pl. a déli mellékhajó déli homlokzata (5. ábra), ahol a feltárt jelenségek külön kis számokat kaptak, és ezekre a szöveg közben is következetesen hivatkozott. A 16 db ábra végén szerénykedik a templom vázlatos periodizációs alaprajza. Ilyet Tóth Sándor azelőtt sosem közölt, itt mégis megtette, mivel enélkül a dokumentáció egésze használhatatlan lett volna.

Az itt közzé tett 2. fejezetben a szerző utal még további ábrákra is, amelyek a dokumentációhoz az akkor korszerűnek számító adathordozón, CD-n szerepeltek, és a KÖZTI-féle dokumentáció mellékletét képezték. E 66 rajz szinte kivétel nélkül kutatási felmérések beszkenelt változata, melyeket Tóth Sándor korábbi dokumentációiból válogatott össze, és ekként hivatkozott rájuk: pl. CD: 029 stb. Közlésüktől mégis eltekintettünk. Egyrészt már ő is a dokumentációhoz csak lazábban kapcsolódó illusztrációként tekintett rájuk. Másrészt kutatási manuálékat is találunk köztük, amelyek számára ugyan 2004-ben is jelentőséggel bírtak, a mai olvasónak azonban nem segítik a könnyebb megértést.

Mind ehhez ismerni kell Tóth Sándor felmérési módszerét, amit 2007-ben, amikor a homlokzatfelújítás kivitelezés közbeni megfigyelés megkezdődött, személyesen is megtapasztalhattunk Simon Annával. Amikor a falazat kellően letisztításra került a későbbi rákenésektől, tanár úr kihúzott egy vízszintes madzagot, rá merőlegesen pedig egy függőleges tengelyt jelölt ki egy függő segítségével. Ezt a koordináta-

rendszert bemérte a homlokzat egy jellemző, nem változó pontjához (pl. mai keresztház és a mellékszentély sarka stb.), majd onnantól ebben a „helyi rendszerben” mért. E metódu s nem is különbözött a régészek által bevett gyakorlattól. Az viszont már igen, hogy a falazókövenként felmért falszövetet nem rögtön rakta rá milliméterpapírra (olyat ő sose használt volna), hanem kis jegyzetfüzetében minden falazókövet külön-külön lerajzolt szabad kézzel, majd a kő 4-5 jellegzetes sarkáról feljegyezte, hogy milyen távolságra van a függőlegestől, illetve a vízszintestől, mindezt 0,5 cm pontossággal. Utána odahaza egy tiszta fehér papírra felrajzolva a függőleges és a vízszintes vonalat, méretarányosan (általában 1:20-ban) felszerkesztette a köveket. Természetesen ilyenkor előfordult, hogy két kő körvonala „egymásba metszett.” Ilyen esetben, amikor legközelebb visszament a helyszínre, újból megmérte a köveket, és tette ezt újra és újra, megalkuvás nélkül, amíg a felszerkesztett falszövet nem volt ellentmondásmentesen precíz. „Én is vagyok olyan pontos, mint a fotogrammetria – mondta erre egyszer e sorok írójának –, csak én olcsóbb vagyok.”

Mindezt azért tartottuk fontosnak rögzíteni, mert érthetővé válik, miért maradt feldolgozatlan azóta is Tóth Sándor veszprémi életműve. Jónéhány manuálóját már nem szerkeszthette fel, és bár hagyatékában megtalálhatók ezek a jegyzetek, kérdéses, hogy lesz-e valaha emberi vagy gépi módszer a letisztázásukra, majd értelmezésükre. Mindezt úgy, hogy az általa használt rendkívül bonyolult jelkulcsot csak a már felszerkesztett rajzokra tette rá, tehát ha ez elmaradt, az utókor már nem tudja pótolni. A szövegeiben visszatérő fordulat, hogy bizonyos rajzok felszerkesztésével nem készült el, a jelölések lemaradtak stb., ennek a munkamódszernek és a korabeli munkamenetet zavaró nehézségeknek együttes hatására vezethető vissza.

A KÖZTI 2004. évi dokumentációjának összesen négy képkötete volt, ezekre lábjegyzetben olykor hivatkozik is *Képkötet* címen. Ezek archív fotókat – ideértve az 1907-es felújítást közvetlenül megelőző, illetve azt dokumentáló fotókat is –, tartalmaztak. A képkötetekben helyet kaptak e neoromán újjáépítést jegyző Aigner Sándor építész tervei is – ezek értékelésével a dokumentációban, illetve később publikációban Potzner Ferenc foglalkozott behatóbban –, illetve a dokumentáció készítésének évében készült helyszíni fotók is. E képkötetek nagyon vegyes jellege miatt közlésük nem látszott indokoltnak.

A témához sokkal inkább tartozónak vélnénk a kutatási fotókat, ám a 2004. évi kötethez mellékelve egyáltalán nem találunk falkutatási

vagy ásatási fényképmellékletet (még CD-melléklet formájában sem), jöllehet Tóth Sándor elkészült dokumentációi 1968–1970 között mindig nagyszámú fotót tartalmaztak. Mivel a szövegben konkrét hivatkozásokokat is találunk rájuk, mindegyik fényképet visszakerestük, ám azt találtuk, hogy szinte kizárólag nagyon közeli részletfotókról van szó. Mivel bizonyára más szempontok alapján válogatott volna, ha közlésre szánta volna őket, e fotók publikálásától ugyanúgy eltekintettünk, mint a CD-n mellékelte felmérési rajok esetében. Néhányat kiemeltünk közülük, és a fejezetek elé helyezve közöljük őket, elsősorban azokat, amelyek távolabbról, átnézetben mutatnak kulcsfontosságú falfelületeket, így próbáltunk enyhíteni a fotók hiányán.

A szöveget Simon Anna és e sorok írója gondozta, az eredeti gépirat jellegzetessége miatt a folyó szövegben zárójelbe tett szerzői hivatkozásokokat lábjegyzetbe szerkesztve. Az irodalomjegyzékben a ma használatos rövidítéseket alkalmaztuk, (feloldásuk az első jegyzetben szerkesztői kiegészítésként, dőlttel jelezve) Az irodalomjegyzékben a 2004 óta megjelent legfontosabb publikációk is szerepelnek, de ezekre a szövegben természetesen nem találunk utalást. A szövegben szögletes zárójelben az eredeti oldalszámozást találjuk.

Abban a reményben indítjuk útjára a kötetet, hogy mindazok, akik kíváncsiak a veszprémi székesegyház múltjára, akik tudnak és hajlandók is gondolkodni, szívesen felvállalják a mű olvasását.

Budapest, 2024. szeptember 2.

Fülöp András

A déli mellékhajófal nyugati része. A feltárt homlokzat a kutatóállvány eltávolítása után (MÉM MDK Tervtár ltsz. 21541. 22. kép)